
Барыс Пятровіч

...чалавек ня ўмее выбіраць.

Дакладней, ён заўсёды выбірае

толькі сябе...

Дрэвам жыць

З «Фрэсак» розных гадоў

ГІСТОРЫЯ АДНАГО ІНТЭРВ'Ю

для часопіса, які будзе. Абавязкова будзе.

Не сказаць, каб я моцна сьпяшаў, але, па ўсім, ужо спазьняўся на важную сустрэчу, і таму ехаў крыху перавышаючы дазволеную хуткасьць. Гэтак кіламетраў на дваццаць. Машына бегла паслухмяна, дарога не была сьлізкай, хоць нядаўна і прайшоў дробны, зусім ня летні, дожджык. Сёмае пачуцьцё падказвала мне, што міліцыянтаў наперадзе няма, і я падумаў, ці не дадаць яшчэ кіламетраў дваццаць. Каб пасьпець... Раптам над пустым крэслам справа ад мяне нешта пстрыкнула ў паветры, зашыпела, пачуўся незнаёмы, саленаваты пах, потым прабліснула бела-сіняя маланка, і я ўбачыў, што побач са мною сядзіць прыгожая дзяўчына, апранутая абсалютна незвычай-

на... Я скінуў хуткасьць, ды так рэзка, што той, хто ехаў за мною, абуральна засігналіў і, порстка абганяючы, пакруціў пальцам ля скроні. Пабачыў бы я, што рабіў бы ён на маім месцы... Так, побач са мною, у крэсьле, дзе яшчэ хвілю назад было пуста, сядзела дзяўчына гадоў... ну, гэтак, недалёка за дваццаць, у бліскучым камбінезоне, які цесна аблягаў ейныя вабныя формы і... быў – бясколерным, празрыстым... цэлафанам міліметраў у пяць таўшчынёй, які рабіў маю нечаканую спадарожніцу яшчэ прыгажэйшай.

Дзяўчына міла ўсьміхнулася, кранула рукою шыю і лёгенька адхінула з твару, а потым з усёй галавы, празрыстую скуру ці лепш проста – капюшон камбінезону, і прамовіла:

– Прашу прабачэньня. Але іначай я не магла.

– Што «не магла»?

– Патрапіць да цябе...

«Нішто сабе, – падумаў я, – дзяўчо са мною ўжо на «ты»... І адкуль яно, такое нахабнае ўзялося?» Бывала, падвозіў я шмат каго, але ніхто ніколі вась так адразу не пераходзіў на «ты».

– Даруй, я сапраўды іначай не магла. Толькі так – выключна нечакана, бо тады ты – не паверыў бы мне. А цяпер павінен паверыць – я з будучыні...

– Адкуль? З будучыні...

– ...Так, з будучыні. У мяне заданьне ад рэдакцыі часопісу ўзяць у цябе інтэрв'ю.

– А чаму б Вам не зьявіцца да мяне дзе-небудзь у іншым месцы. Больш спакойным. Дома, скажам, ці на адпачынку, на рыбалцы...

– Але ж ты амаль не бываеш адзін. Заўсёды побач нехта ёсьць.

– І ноччу?

– Ноччу побач жонка. Уяві сабе, я...

– ...Ня трэба, уявіў. Дык адкуль Вы?

– З трыццатага стагоддзя.

– Ого! І там яшчэ ёсьць жыцьцё?

– Як бачыш, ёсьць.

– І дзе ж Вашая «машына часу»? У кустах прыхаваная...

– Яна не патрэбная. Гэта ўсё прыдумкі пісьменьнікаў, якіх у вас называюць, здаецца, фантастамі. Ха-ха, вась ужо сапраўды дакладна: фантасты – значыць, тыя, хто прыдумвае ня толькі тое, чаго няма, але і чаго ніколі ня будзе ў такім выглядзе, як яны прыдумалі... Перамяшчэньне ў часе не патрабуе грувасткага абсталяваньня, нейкіх там колаў, колбаў ды механізмаў увогуле.

– Бачу. Калі ня ў часе, дык у прасторы дакладна... І што ж Вас цікавіць? Вам трэба менавіта я ці проста нейкая, прабачце, разумная істота ў гэтым часе?

– Менавіта ты.

– І што, там, у Вашым далёка, мяне ведаюць?

– Ня тое, каб... Я потым патлумачу.

– Памятаюць настолькі, каб пасылаць журналістаў?

– Я патлумачу... потым.

– І што ж тады Вас цікавіць?

– Даруй, зьяртайся да мяне на «ты», мне нязвыкла гэтае тваё зна-

роклівае «вы» і незразумела. Яно мяне нярвуе. У нашым часе ўсім кажуць толькі «ты».

– Добра, але ж і мне тваё «ты» таксама рэзанула.

– Да гэтага прывыкнуць лягчэй – такая традыцыя была і ў тваіх продкаў.

– Хай будзе так. Дык што ж цікавіць журналіста з будучыні?

– Ну, часу ў нас няшмат, таму я адразу да справы. Першае пытаньне традыцыйнае: як ты стаў пісьменьнікам?

– Пісьменьнікам? Ну што ж, бяры асадку, паперу, камеру ці што там і – запісвай, здымай...

– Мне ня трэба нічога, усё са мной, ува мне, – і яна міргнула вачыма, як відэакамеру ўключыла.

– Даруй, я гэтак пажартаваў... Ты ж з будучыні. Разумею... Стаў, кажаш... Пісьменьнікам... Я сумняваюся, што – стаў. І чым далей, тым болей... Увогуле, з гэтым пытаньнем ты спазьнілася гадоў на дваццаць-трыццаць. Трэба было апускацца ў той час, калі я пачынаў. Вось тады я і распавёў бы табе без сумневаў пра першае каханьне і пра першы твор...

– Добра, тады наколькі напісанае табой зьвязанае з тваёй біяграфіяй, наколькі творы аўтабіяграфічныя, жыцьцёвыя.

– Мае творы наколькі біяграфічныя, настолькі і небіяграфічныя. Нават выдумляючы, я пісаў пра сябе. Але і апісваючы сваё жыцьцё я не трымаўся праўды... Зрэшты, гэта абсалютна няважна ні для мяне, ні для чытачоў. Тым болей, што зусім немажліва, урэшце рэшт, вылучыць, аддзяліць тое, што было ад таго, што выдуманна і наадварот. Бо і там, і там – я, такі, які ёсьць, і не інакшы. Ад сябе не схаваешся за словамі, і ня зробіш сябе лепшым ці горшым... А потым – усё залежыць ад успрыняцьця кожнага асобнага чалавека, чытача. Ну вось, да прыкладу, я апішу гэтую сустрэчу з табою. Як нечакана ты з'явілася ў маёй машыне, на хуткасьці... Яна, сустрэча гэтая, была, дакладней – ёсьць на праўдзе. Але хто мне паверыць, што гэта было насамрэч, а не мая выдумка, ня мроя?

– Ніхто.

– Нават ты сама праз тысячу гадоў?

– Ня ведаю. Ды што з таго – паверу я, альбо не паверу. Нічога ад таго ня зьменіцца. Галоўнае ня факт сустрэчы, а...

– ...Вось іменна... Гэтак і з іншымі сюжэтамі. Узятымі з жыцьця. Ці з галавы.

– Сапраўды, усё звычайна, на паверхні... Аднак чытачоў нашых такі адказ не задаволіць.

– Чаму?

– Занадта проста. Давай адкажам так: аўтабіяграфічнае і выдуманнае ў маіх творах арганічна спалучаецца...

– Стоп-стоп-стоп... Хопіць. До... Я бачу за тысячу гадоў журналісты зусім не зьмяніліся. Табе цікава тое, што сказаў я, ці тое, што хочуць пачуць чытачы?

– Ёсьць законы прафесіі... Я не належу сабе. Я выконваю заданьне рэдакцыі.

– Няважна... Не тлумач, калі ласка, ня трэба... Сам журналіст... Дык што яшчэ хочуць ведаць чытачы?

– «Ка-лі лас-ка», як файна, трэба запомніць... Прабач, ім цікава, чаму

вашая мова, якая стала сусьветнай, была ў такім заняпадзе ў дваццатым стагоддзі?

– Пытаньне не да мяне. Ці мала якія часы перажывалі розныя мовы ў сваім разьвіцьці. Мы цяпер, не ў сваё апраўданьне, а так, дзеля прыкладу, згадваем адроджаныя з попелу іўрыт альбо нарвежскую, чэшскую мовы... І верым у цудоўную будучыню беларускай – самай мілагучнай мовы ў сьвеце. А таму, пачуўшы зараз твае словы, я не хачу нават казаць пра тое, што было для цябе і ёсьць для мяне, я рады за тое, што будзе!

– Ох, ужо гэтыя пісьменьнікі. Ну хоць бы тое, што ў нас штампам лічаць сказаў: каланізацыя, зьнешнефікацыя, глабалізацыя...

– Ну, калі гэта хочучь бачыць чытачы – напішы сама. Ці скажы за кадрам, калі гэта відэачасопіс. Але, пагадзіся, галоўнае не прычына, а вынік. Ці ня так? Для цябе ўжо не павінна быць важным, што ёсьць зараз і чаму. Ці ня так? Важна, што мы маем, урэшце рэшт, у будучыні. Ці ня так?

– Так. І тым ня менш, хачу пачуць з першых вуснаў... Чаму?

– О не, прабач, дзякуй за навіну. Каб ты ведала, як мне прыемна: не дарэмна значыць... Я ж думаў, ды што там: думаю, лічу, што праз стагоддзі мовы ўвогуле адамруць, як малпавы рудымент, і людзі будуць зносіцца на ўзроўні думак, пачуцьцяў.

– Так і ёсьць. Але пры непасрэдным, блізкім кантакце: у адным пакоі, у... адной машыне... А на адлегласьці, на міжпланетным узроўні, патрэбныя словы. І пажадана – адное мовы.

– Прыемна. Бальзам на душу... Але чаму менавіта белару...

– ...Даруй, – нечакана груба, рэзка і непрыемна, перапыніла мяне дзяўчына, – тут я не адказваю, я толькі пытаю. Я й так, пэўна, сказала нешта лішняе. Ты, бачу, нічога ня чуў пра пачатак сьвету, пра сваіх продкаў-этрускаў... Даруй, але – наступнае пытаньне: ты сапраўды ў сваім часе такі адзінокі, сапраўды пачуваешся паўсюль самотным?

«Яе можна зразумець, – падумаў я, супакойваючы сябе, – яна і так прагаварылася. Але – ці не машына яна? А мо там усе такія... цьвёрда-скурыя...» І, як мог, спакойна адказаў:

– Ніхто ў мяне пра гэта ніколі не пытаўся. Здаецца, я ўсё сказаў, усё патлумачыў: і пра тое, што можна быць самотным сярод гвалту ў перапоўненым вагоне метро і несамотным на бязьлюдным востраве... Аднак, гэта для ўсіх, агулам, для чалавецтва цалкам. А кожны паасобку – бязьмежна адзіночны, нават... так, нават сярод сяброў на сваім дні народзінаў... І, думаю, няма больш самотнае істоты ў сусьвеце, чым чалавек. Кожны. Сам. Адзіны і непаўторны... І самотнасьць гэтая якраз ад разуменьня непаўторнасьці. Непаўторнасьці кожнае пражытае хвілі. Непаўторнасьці кожнага асабістага лёсу... Усё астатняе – штучнае, няпраўда, жаданьне падмануць сябе, сваю адзіноту. І мне здаецца цяпер, чым далей будзе жыць, існаваць чалавецтва ў цэлым, тым мацней будзе адчуваць сваю адзіноту – самоту ў гэтым сьвеце – кожны асобны чалавек.

– А што тады ёсьць жыцьцё? Ці не шкадуеш ты, што нарадзіўся ў сваім стагоддзі, а не пазьней? Ці раней... Ты разумеееш: я пра *шчасьце быць*...

– Жыцьцё ёсьць найвялікшая выпадковасьць, якая магла ня стацца. І для кожнага асабіста і для чалавецтва ў цэлым – аб-са-лют-на-я выпад-ко-васьць, зьбег абставінаў, якія маглі ня скласьціся, ня быць. І трэба

радавацца, што гэта здарылася, калі гэта здарылася... Ня ведаю, ці ёсьць у мяне досвед жыцця ў іншыя часы: мінулыя ці наступныя – ня дадзена мне гэта ведаць; ня ведаю, жыў я раней і ці буду яшчэ жыць і ня ведаць, што я жыў ужо ў дваццатым-дваццаць першым стагоддзях, але я шчаслівы тым, што пабыў тут і ў гэтай краіне якраз у самы пераломны час... Вось так... Ад шчасыця быць – не адмаўляюся: для мяне любое *быць* – шчасыце: птушкай, травінкай, мурашом, тым болей – чалавекам... Ну а застацца ў часе – шчасыце ўдвая.

– А што ёсьць абсалютнае шчасыце? І ці ёсьць яно ўвогуле?

– Ну для нас з табою яго ўжо няма, бо мы ёсьць. Абсалютнае шчасыце – ня быць зусім. І ня мець ніякіх пытанняў, тым болей пра шчасыце... Ты згаджаешся з гэтым?

Я зірнуў на дзяўчыну, каб упэўніцца, і ўбачыў, што яна ў гэты момант была занятая нечым сваім, быццам якраз з некім перамаўлялася... Я падумаў: трэба спытаць, як яе завуць ды паспрабаваць выпытаць у яе яшчэ што-небудзь пра будучыню: цікава ж ведаць, што там нас, а можа, і мяне, чакае... Дзяўчына, між тым, нібыта апамяталася, кінула імклівы позірк наперад і раптам захвалывалася, засьпяшалася:

– Вой, як хутка праляцеў мой час! Пад'язджаем, Менск... Мне трэба вяртацца. Тэрмінова... Ну, бывай! – хуценька прагаварыла яна ўсе гэтыя словы, потым паўтарыла разборліва, па складах, апошняе: – Бы-вай! – і растала гэтаксама імгненна, як і ўзьнікла некалі.

Зноў на сядзеньні побач нешта зашыпела, быццам нехта пракалоў паветраны шарык, мільгнула, амаль няўлоўна, драбнюткавая блакітна-белая маланачка, і я зноў улавіў знаёмы незнаёмы пах... Адтуль, з нічога, пачулася яшчэ: «Фу, хвала мне, пасьпела...», – і... цішыня.

Я страсянуў галавою, адкідваючы нядаўняе мроіва, перавёў вочы ад апусьцелага крэсла ўперад, на дарогу, і зьнерухомеў: проста на мяне, па сустрэчнай, лоб у лоб, шалёна міргаючы фарамамі, нёсься грузавік.

ПАХАВАНЬНЕ ВЁСКИ

Як для Палесься, вёска была зусім маленькаю: хатаў з дваццаці. А цяпер засталася ад яе адна. Стаяла яна крыху на водшыбе, паводдаль ад вуліцы, агароджаным астраўком у полі, пры балотцы – гэтакім хутарком аднаасобным. Але прыйшоў і яе чарод.

Першым да селішча падшкробся экскаватар. Аб'ехаў вакол, ломачы платы, і, быццам саромеючыся, прыладзіўся з тыльнага боку хаты, дзе не было вокнаў. Мяккая, дагледжаная гадамі працы зямля, лёгка аддавалася заграбастай лапе. Экскаватар ківаўся мерна, нібыта кіраваў ім не чалавек, а нейкая бяздушная істота.

Яміна за хатай была ўжо ладнай, калі падцёгся бульдозер. Зашчарбіў, выбіў сабою яшчэ кавалак плоту і суцішыўся ў цяньку высачэзнай, тоўстай, мо стогадовай, таполі, пасаджанай ці не за панамі яшчэ.

— Ну і парыць... — сказаў сам сабе бульдазержыст, хлопец гадоў дваццаці двух, узяў рэспіратар, што падрогваў побач на сядзеньні і падбіраўся да краю, абяцаючы вось-вось зваліцца пад ногі, выцерся ім – размазаў на твары і грудзях шэра-чорны бруд. – Ох і парыць жа...

Неба і сапраўды, як шкляное: ні хмаркі. Трэці месяц ужо ні дожджыку.

Кажуць, з Масквы самалёты прылятаюць і нешта сыплюць, каб ападкаў не было.

Хлопец вылез з кабіны, прайшоўся па двары. Ад кварткі да весьнічак вяла ўжо ледзь прыкметная ў траве сьцежка. Падняўся на невысокі драўляны ганак. Дзьверы ў сенцы зачыненыя. Але не на замок. Клямка проста накінутая на прабоў. У гэтай вёсцы, відаць, яшчэ й ня ведалі, што такое замкі. Штурхануў плячом дзьверы – не паддаюцца, штурхануў зноў. З іржавым скрыпам яны прачыніліся, клямка жаласна бразнула па цьвіку ў дошцы. З хаты патыхнула сырасьцю, плесеньню, як пахне застаялае без людзей жыллё. Увайшоў, агледзеўся. Чыста, прыбрана. Але на ўсім пыл і смуга. Жыла тут, пэўна, бабулька. Жыла адна. Бедна. У хаце на адзін пакой стаялі печ, ложак, стол, шафа... Іконы ў куце няма (толькі прасьветлы цень ад яе): адзінае, што, мусіць, забрала бабулька ад'язджаючы. На сьценах – рамкі з фотаграфіямі дзяцей, унукаў і, пэўна ж, недзе тут і бабулі з мужам у маладосьці. Такое бачыў ён ледзь ня ў кожнай хаце з пахаваных у гэтай вёсцы. Праўда, тыя былі багацейшымі: з тэлевізарамі, халадзільнікамі, радыёламі.

Выйшаў з хаты, падышоў да экскаватара. З боку Хойнікаў па дарозе пыліў легкавік. Бег хутка. Жоўты хвост лёгкага пяску ў паветры цягнуўся за ім мо на кіламетр. Ці не начальства якое? Хвіліна, і «жыгулі» спыніліся каля хаты. З іх вылез невысокі, мажны і пузаты, але надзіва рухавы мужчынка. Выцер пот з твару крысом кашулі, падняў галаву да кабіны экскаватара і крыкнуў:

— Гэй, хлопцы! На продаж нічога ні маеце?

Экскаватаршчык ужо вылез з кабіны і нібыта чакаў гэтага пытання. А пачуўшы, адразу выдыхнуў радасьцю:

— Як жа, ёсьць! Ёсьцека! Тэлевізар возьмеш?

— Які?

— «Гарызонт».

— Каляровы?

— Не, чорна-белы. Але вялікі, чорт...

— За колькі?

— А колькі дасі?

— Такса. Як усягда – дзьве пляшкі рускагоркай.

Экскаватаршчык ведаў: рускагоркай мясцовыя называюць крамную гарэлку. Самагонка была б лепей – яе тут гоняць градусаў пад пяцьдзясят і больш. Але і гэта ня кепска.

— Пятро, — скамандаваў экскаватаршчык бульдазерысту, — зьбегай да схованкі, прынясі «Гарызонт», — і спытаў, кінуўшы на весьнічкі хаты:

— А тут нічога цікавага няма?

— Няма, — адбываючы крыкнуў Пятро, — пуста...

Абмен адбыўся хутка. Праз хвіліну дзьве пляшкі – рыльца ў рыльца – ляжалі падзынькваючы на сядзеньні бульдозера. Тэлевізар у дзьверцы «жыгулёў» ня ўлез. Рухавы таўстун прыладзіў яго на верх машыны і пасьвістваючы ад задавальненьня, прывязваў лейцамі: «навар» абяцаў быць добрым.

Павесялела на душы і ў Пятра. Праца заканчвалася, сёньня якраз апошні дзень іхняе вахты – добра яны разьлічылі з гэтай вёскаю, цяпер дадому на тыдзень, да жончкі... А ўвечары, перад дарогаю, выпіць ёсьць што... Добра-а-а!.. І захацелася бульдазерысту залезці на гэтую

высачэзную таполю, каб работу сваю паглядзець. Падагнаў трактар, упёрся задам у дрэва. Праз вакно вылез на гарачы, як патэльня, матор – яйкі смажыць можна, з яго на ня менш гарачую кабiну, і ступіў проста на першую галiну таполi. Абхапіў дрэва рукамі, бы мядзьведзь лапамi, і палез, палез у самы вiльчык. Вецярок лашчыў ягоны твар – тут, на версе, было прахалодней. Добра-а-а! Пятро агледзеўся – прастора вакол, пустэча... І сапраўды – пустэча, нават, калi вочы долу апусьціць: мясцовы пейзаж проста пасья іхняе працы застаецца – маляваць можна на спадарожнік не лятаўшы. Да лесу кіламетраў пяць, а за ім – вёска нейкая відаць. Мо іхня наступная праца? Але – як добра, як прахалодна тут на вершалiне! І захацелася Пятру закрычаць, і ён выгкнуў ва ўвесь голас: «О-го-го-го-го!»

Экскаватаршчык высунуўся з кабiны пераляканы, зірнуў на Пятра і прыклаў брудную руку да віска: «Ты што, здурнеў?»

А бульдазерыст палез вышэй, у самы вiльчык, зусiм забыўшыся пра асьцярожнасьць. Галiна ўверсе пад рукой і ўнізе пад нагой зламалiся адначасова. Імгненьне, і Пятро паляцеў уніз. Дых захапіла ад падзеньня, а ў вачах – толькі зеляніна куляецца...

Ачуўся Пятро – сядзіць ён ледзь не на самай ніжняй галiне таполi, абхапіўшы яе нагамi, як каня. Яшчэ б трохi – і ляжаў бы ён на маторы бульдозера... І касьцей не сабраў бы...

Чапляючыся дрыготкімі рукамі за дрэва, Пятро зьлез на кабiну, сеў на яе цяпло. Памацаў твар – мокрая кроў на руцэ: абадраўся ўвесь падаючы.

Экскаватаршчык ужо скончыў капаць яміну. Што ж – магіла гатовая. Пятро сеў за рычагi, вывернуў трактар да хаты. Упёрся ў сьцяну. Хата, нібы жывая, задрыжэла, застагнала, трымаючыся за зямлю, чапляючыся за жыцьцё з апошніх сілаў, а потым з трэскам – быццам косьці ламалiся – і стогнам –шух-х-х! – ссунулася ў яміну.

АДНАВОКІ

Я назваў яго – Аднавокі. Па сваім першым уражаньні. Хоць зьнешне ён быў зусiм звычайным. І ніхто ніколі не назваў бы яго так. Бо гэтакім чынам яго можна было б назваць – бязвухiм, бязносым альбо бяспалым. І кожнае імя было б настолькі ж праўдзiвым, наколькі стала – Аднавокі, бо меў ён, як і ўсе, як і большасьць, як і павiнна быць у любога шчанючка – двое вачэй, двое вушэй, нос, хвост і чатыры лапы...

Так, гэта быў шчанючок. Беспародны. З тых, што ў нас клічуць дварнякамі.

Я знайшоў яго... Не, няпраўда – гэта ён мяне знайшоў. Я йшоў з купаньня сьцежкаю ў жытнёвым полі, і раптам між сьцяблiнаў мне пад ногі з радасным віскам кiнуўся маленькі шчанюк – проста гэтакі пацучок – але вёрткі, мiтусьлівы. Радасьць ягоная была несувымернаю і непадробнаю. Я спыніўся. Ён кiдаўся да маіх ног, абхопліваў-абдымаў іх лапкамі, спрабаваў востранькімі зубкамі ласкава ўгрызнуць вялікі палец, якiм я, босы, адпiхваў яго, бораўся з маёю нагою, стараючыся паваліць яе, апусьціць долу, потым адскокваў са шчасьлівым піскам і зноў кiдаўся да мяне.

Адкуль ён узяўся? Чый ён быў? Я ня ведаю. Але па ўсім было відаць, што ён альбо згубіўся, альбо быў выкінуты з непатрэбнасьці гаспадаром – адвезены на матацыкле за некалькі кіламетраў ад сваёй вёскі да вёскі чужой і пакінуты на адзіноце. І я быў першым чалавекам, якога ён спаткаў.

Я пайшоў. Ён ірвануўся сьледам – працягваючы гуляць-забаўляцца са мною: абхопліваў ззаду нагу, чапляўся за калашыну і са сьмешным гыркам (р-р-р-ра!) цягнуўся ўслед, нібыта не пускаючы мяне. Усімі лапкамі ён так заўзята ўпіраўся ў зямлю, што ў пыле заставаліся дзьве няроўныя дарожкі.

Ну як я мог кінуць яго ў чыстым полі, далёка ад чалавечага жытла, аднаго! Я ўзяў шчанюка на рукі, і ён адразу ж лізнуў мяне ў нос сваім гарачым і пахім язычком. Ад нечаканасьці я адхінуўся, а ён яшчэ настойлівей палез да майго твару ледзь не выпадаючы ад напорыстасьці з рук. Гарачае цельца было такім безабаронным і такім мілым...

Ну ня мог я яго пакінуць. Ня мог.

Ён быў прыгожым і сьмешным, бы намалёваным для мультыка. Белабрыса-жоўты з чорна-шэрымі плямамі па ўсім целе. Адна пляма займала палову ілба і закрывала левае вока. Правае блішчэла, як гузік, сьвяцілася радасьцю, а левае, з-за плямы, амаль не было відаць, бо зьлівалася з ёю.

Таму я адразу і назваў яго Аднавокім. Я так і сказаў яму:

– Я буду клікаць цябе Аднавокім.

«Добра», – пагадзіўся ён і захітаў хвосцікам у знак згоды, маўляў: мне падабаецца гэтае імя.

– Ну, тады пайшлі да мяне – будзем жыць разам...

Жыў я ня ў вёсцы, а на старым хутары, які дастаўся мне ў спадчыну ад дзеда. Дамок стаяў на ўскрайку лесу, пры возеры, адзінока, і мне вельмі трэба быў вартаўнік – сабака, які сваім брэхам папярэдзваў бы, што да хутару набліжаецца нехта чужы. Я даўно хацеў займець шчанюка, але ўсё неяк адкладваў тое ды адкладваў. Бо казаў сабе: у цябе і без таго шмат абавязкаў перад іншымі, перад людзьмі. А ты яшчэ хочаш стаць абавязаным жывой істоце, жывой душы, якую нельга пакінуць адну нават на некалькі дзён, за якой трэба догляд, бо ўсе мы, слухна сказана, – адказныя за тых, каго прыручылі...

Але – Аднавокі сам мяне знайшоў. То быў знак. Добры знак. І я пакінуў яго ў сябе.

Так у мяне зьявіўся новы сябар. Сапраўдны сябар. Які ня здрадзіць і ня схібіць...

Праблему з жытлом для Аднавокага я, гарадскі жыхар, вырашыў проста: ня стаў яму зьбіваць з дошак будку, а пасяліў у сваім доме, у верандзе. Кінуў на падлогу старую посьцілку, складзеную ў чатыры столкі, паставіў каля яе міску і сказаў: «Тут будзе тваё месца».

Аднавокі ўсё зразумеў, лёг на посьцілку, і пакуль я шукаў, чым яго пакарміць, заснуў у спакоі, умільна схаваным сваю пысачку між пярэдніх лапак.

Хоць я і жыў на хутары пры лесе, вёска была даволі блізка – метраў за васемсот. І першым ворагам майго Аднавокага зрабіўся стары кот Мартын – мондры кацяра суседкі цёткі Адаркі, які штодзень прыходзіў

на мой падворак і пачуваўся тут ці ня большым гаспадаром, чымсьці я. Мартын, шляхетна і паважна ступаючы, праходзіў звычайна ад кварткі да ганку і там сядаў, задумліва гледзячы некуды ўдалеч. Потым надоўга знікаў у траве, каб пачуцца-шкрабануць недзе на гарышчы, альбо на верандзе ці нават пад падлогаю ў хаце. Шукаў ён там мышэй, жучкоў, чарвячкоў на спажыву ці проста аглядаў свае ўладанні – я ня ведаю, але прывык да ягоных візітаў, як да прыходаў суседа і, бывала пачынаў размову з ім:

– Ну што там новага ў вёсцы?

Мартын маўчаў, нібыта і ня чуў мяне, толькі па-філасофску ўзіраўся ўдалеч перад сабою...

Гэтым разам Мартын не пасьпеў нават дайсьці да ганку, як раптоўна спыніўся, выгнуў сьпіну – ажно поўсьць на ёй паўстала нібы іголка ў жоўка – і падняў правую лапу, быццам баронячыся невядома ад чаго – бо ў гэты самы момант з веранды пачулася ціхенька-слабое, але пранізліва-ўпэўненае «цяў!»), а потым зноў хуткагаворкаю бы кулямётная чарга: «цяў-цяў-цяў-цяў...», «цяў-цяў-цяў-цяў...» – і на ганак, на гэтую пачэсную трыбуну Мартына, на ягоны трон, выбег Аднавокі. Мартын апусьціў лапу, мне падалося – зьбянтэжана і расчаравана. Агледзеўся па баках: ці не заўважыў хто ягонага сораму, маўляў, знайшоў каго палохацца, (я назіраў з-за фіранкі і ён мяне ня ўбачыў) і прысеў на сьцяжынку, усім сваім выглядам паказваючы Аднавокаму: цяўкай, цяўкай, я цябе не баюся, мяне не спужаеш: пужаны, не такіх бачыў... Аднавокі кінуўся ў веранду, нібыта шукаючы маёй падмогі ці рады, але таксама зразумеў, што схібіў, і таму адразу ж вярнуўся назад і яшчэ больш злосна зацяўкаў на няпрошанага госьця.

Трэба было выходзіць (на сцэну!) мне. Абое сустрэлі маё зьяўленьне радасьцю: Аднавокі заліўся найшчодрым гаўканьнем, а Мартын даў знак хвостом: мах-мах – маўляў, вітаю, і запытальна зірнуў на мяне: што гэта за навіну такую ты мне падрыхтаваў, адкуль выкапаў гэты «цуд»

– Аднавокі, цішэй, – сказаў я, – Цыц! Ляж! Гэта наш сябар Мартын... – сказаў, і зразумеў, што назваў сабаку ў той першы момант няправільна: ну што за імя – Аднавокі, як яго вымавіць ласкава-памяншальна? Ніяк. Адно... Адна... Ну, ніяк... Ці не таму і называюць звычайна сабак коратка: Шарык, Бобік, Дружок, Мухтар... Але зьмяняць нешта ўжо было позна, ды і непрыгожа... Таму так і застаўся Аднавокі – Аднавокім, без памяншальна-ласкавага імя, якога яму я ня здолеў прыдумаць потым нават за месяц...

Пакуль я маўчаў, Мартын годна і грацыёзна ўстаў і пайшоў у сваю траву, па сваіх жа справах, ніякога знаку мне ў адказ не падаўшы. Я зразумеў – ён пакрыўдзіўся. «Нічога, – падумаў я, – пройдзе час, і вы станеце сябрамі». А Аднавокага пахваліў: «Малайчына! Рабі так заўсёды: папярэдзвай мяне, калі хто чужы ў двор увойдзе...»

Але Мартын не прыйшоў ні заўтра, ні пасьязаўтра. Мо і сапраўды – пакрыўдзіўся.

Праз колькі дзён раніцай – сонца яшчэ ня выбліснула з-за нізкіх хмараў – мы з Аднавокім пайшлі ў лес па грыбы (менавіта «па», а не «ў») – і вы зразумеете чаму). Я люблю зьбіраць грыбы роснымі ранкамі (а ня ў дзень ці ўвечары) – тады яны такія крамяныя, сьвежыя, бо ўсю ноч ня спалі, а расьлі і расьлі, каб спадабацца мне, каб я ўбачыў іх, не прамінуў.

Аднавокі ж проста ўвязаўся за мною. Першага баравічка я знайшоў на сваім улюбёным мейсцы на самым пачатку-ўскрайку лесу, пад самым блізкім ад майго дому дрэвам. За ім другога, трэцяга... Аднавокі назіраў за мною ўважліва і, пэўна, дзівіўся: што гэты чалавек робіць – нагінаецца да нейкіх дзіўных расьлінак і зьбірае іх і толькі іх, можа, ня самых лепшых і прыгожых у гэтым лесе. Прычым зьбірае ня ўсе – большую частку пакідае, быццам ня бачыць (а я і сапраўды шмат баравікоў мінаў: хіба ж знойдзеш усе... У нас кажучь: «Кожны зьбірае толькі свае грыбы, а чужыя – пакідае... І колькі чалавек ні прыйдзе ў лес, ніхто з пустым кашом ня вернецца: кожны набярэ грыбоў – сваіх...») І пачаў Аднавокі мне дапамагаць – падбываць да тых баравічкоў, што я мінаў, і гаўкаць. Я ледзь пасьпяваў зьбіраць усе грыбы, што ён знаходзіў. Разам мы хуценька набралі поўны кошык.

З таго часу зьбіраньне грыбоў стала для мяне не прагулкай па лесе, а нібыта працай: прыйдзі і толькі пасьпявай падымаць, што Аднавокі пакажа. Для мяне, можа, і страціла цікавасьць «ціхае паляваньне», затое, як радаваўся Аднавокі, знайшоўшы адразу некалькі сямеек прыгажуню-баравікоў!

Падчас нашага паляваньня на грыбы былі, вядома, і розныя прыгоды. Раскажу толькі пра адну. Ідучы за Аднавокім, і зьбіраючы знойдзеныя ім грыбы, я раптам убачыў, што ён спыніўся і стаў у «паляўнічую стойку»: скульпурна замёр у парыве наперад і ўзіраецца ў нешта... Я падыйшоў бліжэй. Там, куды Аднавокі глядзеў, нічога не было. Толькі апалае бярозавае лісьце – сёлетняе, жоўта-карычневае. Ну і нейкая караняка – такая ж карычневая, хіба больш цёмная і... нечым падобная да выразанае з дрэва птушкі. Я зьбіраю розныя цікавыя фігуркі, што ўтварае прырода з сучкоў ды карэньчыкаў, абчышчаю іх, пакрываю лакам – і ў хаце маёй ужо цэлы музей такіх цікавостак. Я падышоў да каранякі і толькі нагнуўся падняць – усяго пару сантыметраў засталася і я вазьму яе, як яна – пых! – абдала мяне паветрам ды імгненым страхам, узьляцела з-пад маёй рукі і зьнікла між дрэваў... Гэта была птушка, што затаілася да апошняга... На зямлі, проста на лісьці, без ніякага кубельца, засталіся два, велічынёй з галубіныя, шэра-карычневыя ў крапкі, таксама ледзь прыкметныя, яечачкі... «Хух!» – выдыхнуў я, супакойваючыся, гэта ж трэба так: сядзець, не варухнуцца, замерці, адзервянецць, і толькі ў самы апошні момант – узьляецць. Што за птушка? Што за дзівосы?

Дома, у кнізе, я знайшоў яе. Завуць птушку ляляк, альбо казадой, альбо яшчэ дакладней у маім выпадку, – лежань... Начная насякомаедная птушка, з тых, што гнязьдзяцца недалёка ад жылля чалавека... Рэдкая цяпер у нашых краёх... Спадзяюся, нягледзячы на спалох, яна вярнулася да свайго «гнязда» на зямлі, узгадавала дзетак і птушак гэтых у нас пабольшала...

Увосень, недзе пад канец верасня, перад самым маім вяртаньнем у горад, мы з Аднавокім пайшлі па (а не «у») журавіны. Я раблю гэта заўсёды перад ад'ездам з вёскі, каб зімою мець смачны (і карысны) журавінавы напой. Балота было таксама недалёка ад майго дому – у нас у Беларусі ў старых вёсках усё патрэбнае да жыцьця блізка – кіламетраў за два. Атуляла яно з паўднёвага боку невялікае азёрца.

Журавіны былі яшчэ крыху белаватымі, але я ведаў, што дома, у цяпле, яны дасьпеюць. Выбіраючы лепшыя, буйнейшыя і чырванейшыя, я і не заўважыў як забрыў у тую дальнюю частку балаціны, куды звычайна не заходзіў, бо там была небясьпечная багна. Аднавокі, як павялося ўжо, быў са мною, гуляўся, ганяючыся за адзінокімі вялікімі мухамі, што дажывалі свае апошнія дні. За пару месяцаў ён заўважна падрас і выдаваў ужо не на шчанюка, але яшчэ і не на дарослага сабаку. Таму і заняткі ягоныя – гульні – былі такімі несур’ёзнымі, можна сказаць – дзіцячымі.

Дык вось, я і не заўважыў, як апынуўся сярод багны. Трава пад нагамі перапляталася ў дыван, які страшна падгінаўся пад вагою майго цела і гатовы быў у кожную хвілю прарвацца. Я спыніўся і агледзеўся. Вяртацца да берагу з ляском, ад якога я прыйшоў, было далёка, а другі – здаваўся зусім блізім: метраў пяцьдзесят, ня болей. Але да яго шлях быў самы цяжкі: бо травяны дыван месцамі прарываўся, утвараючы маленькія – на некалькі метраў – азерцы, пасярод якіх час ад часу зьяўляліся і лопаліся пульхіркы паветра. «Чортавы вокі» – зразумеў я, самыя страшныя месцы на балоце: трапіш туды, і можаш ня выкараскацца... Бліжэй да берагу стаялі адзінокія чэзлыя бярозкі, да іх, ну – рукой падаць... І я вырашыў не вяртацца з паўкіламетра назад, а асьцярожненька прайсьці гэтыя пяцьдзесят метраў і выбрацца на сухое.

Я дайшоў да першых бярозак і раптам падумаў: а дзе ж Аднавокі, азірнуўся, каб агледзецца, аступіўся на коўзкай траве, і... праваліўся ў багну па пояс... Аднавокі быў недалёка, падбег да мяне, але зразумеў, што я ў небясьпецы і таму блізка не падыходзіў, а стаяў за нейкі метр і папіскваў-павіскваў спачувальна і ня ведаў, што рабіць.

– Аднавокі, прынясі мне дрэўца ці палку, – ціха папрасіў я.

Ён не разумее. Я няўзнак паварушыўся, каб паказаць рукою, і адчуў, што праваліўся ў багну яшчэ глыбей. Варушыцца нельга – ведаў я: ня выбарашся, а толькі засмокча хутчэй.

— Аднавокі, дрэўца мне... з берагу... прынясі... – я паўтарыў гэта некалькі разоў, пакуль сабака зразумеў мяне і пабег да ўзьлеску, пабег асьцярожна, сьцярожка абмінаючы ваду. На беразе схапіў доўгую, метры паўтара-два, палку і панёс мне. Ён, у радасным нецярпеньні, быў ужо зусім блізка, калі... ўскочыў у пельку. Ірвануўся, паплыў да мяне, але і яго пачало засмоктваць... Канец палкі быў зусім блізка: я лёг на ваду і кончыкамі пальцаў дацягнуўся да яе. Аднавокі дапамагаў мне з усіх сілаў. Аднак гэтага якраз і ня варта было рабіць, бо чым больш ён імкнуўся да мяне, чым больш боўтаўся, тым мацней яго засмоктвала багна.

Я ўчапіўся за палку і таксама цягнуў яе да сябе, каб выратаваць і Аднавокага. Але... вось над вадою засталася толькі яго галава... вось толькі пашча з палкаю ў зубах... а вось Аднавокі апошні раз вынырнуў, зірнуў на мяне разьвітальна, і... расьцяў зубы...

Я заплакаў. Вочы мае ад сьлёз ня бачылі нічога... Але трэба было ратавацца. Палкай, якую прынёс мне Аднавокі, я нагнуў недалёкую бярозку (як я гэта зрабіў, з якога разу мне ўдалося захапіць яе – то асобная размова), ухапіўся за вершалінку і паволі-паволі, каб ня вырваць дрэўца, пачаў выпаўзаць з палону палонкі... Так, плачучы і размазваючы па твары сьлёзы і балотную твань, праз гадзіну ці болей, я вылез з пелькі, а потым

паўзком-паўзком дабраўся да сухога берагу, да лесу. Азірнуўся – там, дзе загінуў Аднавокі, на краі «чортавага вока», засталася вядро з бела-чырвонымі журавінамі. Можна, абмінаючы яго, ён і ўваліўся ў пельку. Вядро нахілілася, ягады рассыпаліся, разьбегліся па траве, як чырвоныя кропелькі крыві.

ДРЭВАМ ЖЫЦЬ

Што ёсьць нашае жыцьцё з пункту гледжаньня дрэва.

Дрэва, што расьце пры дарозе, у горадзе, і дрэва, што расьце ў гушчары, далёка ад цывілізацыі.

Дрэва-самасейкі і дрэва, пасаджанага людзьмі.

Дрэва, якое памірае ад старасьці, і дрэва, якое сьсякаюць людзі ў самым росквіце.

Менавіта нашае, зьнешняе для яго жыцьцё, а не ягонае: сваё, асабістае, унутранае.

Як бацьць дрэва нашае жыцьцё – дакладней, як адчувае яго, бо вачэй у нашым разуменьні дрэва ня мае, але мае нешта іншае, што і ёсьць ягонымі вачыма.

Як успрымае яно прадметы, што рухаюцца і перамяшчаюцца адносна яго: людзей, жывёлаў, птушак, машыны...

Чаму Бог стварыў яго такім безабаронным. Ад нас, ад машынаў, прыдуманых намі.

Жыць дрэвам – гэта пакараньне, ці ўзнагарода – шчасьце.

Чаму ўсё жывое так імкнецца даць парасткі – сатварыць сабе падобных.

Калі б у кожнага з жывых не было ворагаў, калі б кожны з жывых ня быў ворагам кожнаму – у што ўрэшце ператварылася б нашая зямля.

Ці ня ёсьць змаганьне за выжываньне – супрацьстаяньне – ня проста звычайнаю рухальнаю сілаю (да прагрэсу) ўсяго жывога, а толькі імкненьнем захаваць раўнавагу, баланс.

Ці зьяўляюцца цяпер новыя пароды дрэваў, новыя народы, новыя жучкі, павучкі... Ніхто дакладна ня ведае. А тое, што зьнікаюць – ведаюць усе.

І што – гэта таксама закон прыроды. Не звалюцыя (важнае слова), а уніфікацыя. Як вынік глабалізацыі. Але уніфікацыя – ёсьць усярэдніваньне. Бо зьнікаюць ня толькі самыя слабыя, але і самыя прыгожыя, самыя актыўныя і г. д. Зьнікаюць крайнасьці.

Цяжка жыць чалавекам, а жыць дрэвам ці не яшчэ цяжэй.

Дрэва жыло, змагло выжыць і зможа жыць без чалавека. Чалавек бяз дрэваў, без расьліннасьці ўвогуле, ня мог жыць, ня змог бы выжыць, але – зможа жыць.

Значыць, выбар за чалавекам. Перавага таксама нібыта за ім.

Але чалавек ня ўмее выбіраць.

Дакладней, ён заўсёды выбірае толькі сябе.

ВОПЫТ НАБЫЦЬ

Ён заўважыў, што перастаў саромецца казаць людзям кампліменты, калі яны сапраўды таго заслугоўваюць. Раней, слова з сябе ня мог вы-

ціснуць. І не таму, што быў такім няшчырым альбо няўдзячным, а таму, што нейк няёмка было казаць яму відавочнае, здавалася б, і словы перастравалі ў горле. Ён чырванее і замест пахвалы альбо проста падзякі чалавеку ўзьнікала непрыемная паўза, выйсьці з якой ён ня ўмеў. Ён ня спраўджваў чаканьне чалавека і незадаволены сабою сыходзіў. Гэтую ягоную сарамлівую сыціпласць лепш разумелі жанчыны і сталыя мужчыны. Зрэшты, ніхто ніколі нават з маладых не пакпіў з яго па-злому. Большасць чамусьці старалася супакоіць яго – раптам расхваляванага: маўляў, усё добра, усё нармальна: ты сьмялей, сьмялей...

Гэтаксама ня ўмеў ён сябе паводзіць, калі хвалілі яго. Чырвань залівала твар, ён нікавеў, тупеў, і ня мог двух словаў зьвязаць у адказ: ні адмовіцца – ды што там! маўляў – ні падзякаваць. Калі ж пахвала была незаслужанай, ён наадварот выходзіў з сябе, злаваўся і пачынаў нават груба пярэчыць таму, хто казаў, бо ўспрымаў яе за абразу, за зьдзек: чалавек ведае, што гэта няпраўда і гаворыць – значыць, зьдзекуецца... А пра тое, што «гэтак прынята» ў «прыстойнай грамадзе», што гэта «этыкет» і яму самому варта гэтаксама паводзіць сябе ў падобных выпадках, ён і ня думаў.

І вось ён раптам заўважыў, што навучыўся казаць кампліменты іншым, калі яны таго заслугоўвалі. Не іграць, а прамаўляць шчыра, упэўнена, як і ёсьць. І словы пачалі аднекуль самі сабою брацца – патрэбныя, прыгожыя.

Ён не пазнаваў сябе. Ён разгубіўся, хоць была ў гэтай разгубленасьці найперш радасьць: магу! Ён стаў шукаць прычыны зьменаў у сабе – заўважаных, бо раптоўных. «Няўжо старасьць?», — думаў ён, бо гадоў яму і сапраўды да таго часу стала нямала. І згаджаўся: «Так, старасьць...» Потым папраўляў сябе: «Сталасьць». І дадаваў: «Вопыт. Мудрасць, якая прыходзіць з гадамі, з часам». Адразу ж пярэчыў сабе: «А як жа іншыя? Яны ж умеюць дагадзіць бліжняму з маленства. Дык што – яны і нараджаюцца старымі ды мудрымі?» Не, і яшчэ раз не. Большасць з іх так і паміраюць ня дужа разумнымі, а то і дурнымі. І розум ім замяняе... хітрасць. Чужы вопыт перададзены ім празыхаваньне. Не, а можа, хітрасць і ёсьць мудрасць? Ці, дакладней, хітрасць і мудрасць – сёстры? Мажліва, так і ёсьць. Аднак ён усё жыццё ненавідзеў хітрых і любіў мудрасць і мудрых. Бо хітрасць даецца ад нараджэньня бясплатна, а мудрасць прыходзіць з гадамі, з потам, яе трэба зарабіць. Хітрасць і сумленнасьць ужываюцца рэдка, а мудрасць і сумленнасьць заўсёды. Каб хітрыць, можна ня мець нічога, а каб быць мудрым, трэба мець веды. Хітрасць і мудрасць збліжае інтуіцыя, якая робіць хітрага хітэйшым, а мудрага мудрэйшым. А самых хітрых і самых мудрых – геніямі. Першых – геніямі зла, другіх – геніямі добра.

Ёсьць показка: «У хітрага спыталі: колькі будзе двойчы два?», «А колькі вам трэба?», — перапытаў той. Пра тое, што сказаў бы мудры ў такой сітуацыі, показкі няма. Няўжо – чатыры?!.

Ён абсалютызаваў мудрасць і веды, але ж і хітрасць таксама не адмаўляе ведаў і вучобы (вопыту – на чужых памылках...). «Хітрасць – розум дурняў», — казалі продкі. А калі крыху перайначыць фразу: «Мудрасць – гэта розум...» Каго?.. Ён прыдумаў: «Мудрасць – гэта розум няхітрых». Альбо: «Мудрасць – гэта розум сумленных». Альбо:

«Мудрасьць – гэта розум... мудрых». І зразумеў, што атрымалася, калі не абракадабра, дык штучна і... далёка да праўды.

Аднак «тэорыя» – «тэорыяй», а ён раптам заўважыў, што навучыўся казаць кампліменты людзям, якія таго заслугоўваюць. І не чырванець пры гэтым, адразу знаходзіць патрэбныя словы, не іграць, а быць шчырым да канца. І адбылося гэта ў адное імгненьне, быццам пстрыкнуў нейкі пераключальнік у ім. І выявілася, што вакол дужа шмат сімпатычных і проста вельмі прыемных людзей, якім нясорамна сказаць праўду: як бы між іншым пахваліць за разумныя словы, ды што там – за прыгожую блузку, прычоску, статную фігуру, добры настрой – і не крывіць душою, бо і на справе так ёсьць. Ён не злоўжываў раптам адкрытай у сябе здольнасьцю – ня быў шматслоўным, а быў карэктным і канкрэтным. Ён убачыў, што і яго паважаюць, больш за тое – любяць. «Як жа ўсё проста, — шчасьліва думаў ён, — як проста...», – і па жыцьці ў тыя першыя дні ўжо не хадзіў, а лятаў.

Ён заўважыў – наколькі лягчэй і прасьцей стала яму жыць. Дзьверы, раней зачыненыя для яго, адчыняліся, жанчыны, раней недаступныя яму – усміхаліся. Сяброў стала болей. У вочы. А за вочы – пабольшала ворагаў. Здраднікаў. Бо заўважылі яны перамены ў ім, бо займелі канкурэнта, якога не было, бо пачало атрымлівацца ў яго неўяўляльнае раней... Аднак ён не заўважаў таго. Ён жыў, ён дабіраў ад жыцьця тое, што страціў праз сваю першапачатковую сьціпласць і сарамлівасьць. Ён навучыўся быць як усе. І радаваўся таму.

Не разумеючы, што страціў.

«ЛІРНИК»

о, беларуская пракаветная вёска! я засьпеў яшчэ твае адгалоскі, я памятаю цябе не заасфальтаванай, з саламянымі і чаротавымі стрэхамі, з прысыпанымі пяском прызбамі, з халоднымі, цёмнымі сенцамі... і захавацца ўсё гэта да гадоў майго дзяцінства магло толькі на Палесьсі, у адарванай ад цывілізацыі, адгароджанай балотамі, вёсцы;

я памятаю яшчэ тваіх, о, вёска!, незвычайных насельнікаў, і памятаю тых, хто жыў з такой вёскі, з такіх вёсак...

і першая мая згадка – лірнік, ці як звалі яго ў нашых краях – старац...

здаецца, было гэта ў пазапрамінулым стагоддзі, у часы калі не Багушэвіча дык Купалы і Коласа, аднак, не: я бачыў і запамніў жабрака, старца з ліраю, у маёй вёсцы Вялікі Бор у...

і вось тут памяць падводзіць мяне...

дакладна не скажу, у якім годзе тое было; у школу я яшчэ не хадзіў, і не зьбіраўся нават, сястры Люды, якая нарадзілася ў 1966 годзе, яшчэ не было... значыць, то мог быць 1962-1963 год... а, можа, і ранейшы, бо я памятаю тыя галодныя хрушчоўскія гады, калі людзям і сапраўды не было чаго есьці, і па паляшукіх вёсках зноў пайшлі жабракі з торбамі,

але той старац з ліраю быў асаблівым, наколькі я разумею цяпер, – то быў прафесійны жабрак: ён хадзіў здаўна, кожную...

а вось тут зноў прабел у памяці...

ня ведаю: кожную восень ці кожную вясну хадзіў ён; а, можа, і кожную

восень, і кожную вясну... памятаю яго пад вакном нашае хаты, апранутага ў цёплую адзежу, якая магла быць і позьневосеньскай і раньневеснавай, бо бачу за ім голыя дрэвы (ужо ці яшчэ?) і шэры, глыбока пахмурны дзень – такія дні бывалі ў нас толькі ўвосень ці ўвесну; лета і зімы – зяленіва альбо белі сьнегу за ягонай сьпінай, ня памятаю,

хадзіў ён не адзін, а з жанчынкаю-бабуляю, казалі – ягонай жонкаю; так, не адзін, бо быў сьляпым і жонка яго вадзіла, сьляпым – таму і “прафесійным” жабраком, якому дазвалялася крыху больш, чым іншым, вёска наша выцягнулася кіламетры на чатыры ўздоўж (між) двух балотаў (цяпер канаваў), заходзіў ён (напісаў “ён” і імгненна ўва мне спрацаваў «рэдактар» – я захацеў выправіць “ён” на “жабрак”, але адразу ж згадаў, што ў нас яго ніхто жабраком не называў, яго звалі “старац” і, адпаведна, казалі не “жабраваць”, а “старцаваць”; як мне падаецца, слова “старац” больш ашчаднае для чалавека і менш крыўднае, чым “жабрак”, але “жабраваць” і “старцаваць”, між тым, словы роўныя па значэньні – сінонімы);

дык вось, вёска была па-палеску доўгаю і заходзіў старац звычайна ў яе з боку Хойнікаў, хоць і казалі, што жыў ён недзе ў Васілевічах,

дарэчы, адтуль, з хойніцкага боку, у вёску прыезджалі на сваіх вазах і “жыды” – каравачнікі (пра іх – асобная размова), якія мянялі розныя дробязі цікавыя дзятве (гліняныя сьвістулькі, гумавыя шарыкі), а таксама – жанчынам (“зялёнка”, каб дадаваць у крэйду, калі хату бяліць, атрута для мышэй і г. д.) – мянялі на анучы, курыныя яйкі...

іх, каравачнікаў, вельмі любілі мы, дзеці, бо за яйка, узятае з кубельца, яшчэ цёплае, толькі зьнесенае, з незасохлым гавенцам і крывёю на шурпатай шкарлупцы, можна было выменяць цудоўны шарык: зялёны, чырвоны, сіні... “жыд” браў яйка, заціскаў у далоні, падносіў да вуха і трос: правяраў ці не “баўтун”...

габрэяў сярод каравачнікаў даўно не было, прынамсі, у той пасьяваенны час, аднак іх па-ранейшаму называлі “жыдамі”, а каравачнікамі клікалі таму, што, уязджаючы ў вёску і едучы па ёй, каб прыцягнуць увагу да сябе, яны гучна крычалі: “караўкі! караўкі!”

тут, пэўна, варта патлумачыць, што такое “караўкі”, бо слова тое, мусіць, даўно забытае;

караўкі – гэта старое, вынашанае адзеньне: поддзеўкі, кухвайкі, кажухі, жакеткі, паліто, пінжакі, лапсердакі, кофты, сукенкі, кашулі, штаны і г. д., “жыды” іх зьбіралі, скуплялі на вагу за капейкі і адпраўлялі на перапрацоўку; ня ведаю дакладна, але казалі, што з гэтых каравак, а і сапраўды, каравак: закарэлых, падгнілых да сівое цвілі ні на што не патрэбных анучаў, рабілі паперу для школьных сшыткаў і падручнікаў...

ага, у сувязі са словам “жыд”, згадваецца мне яшчэ адна каларытная фігура, што час ад часу заяўлялася ў нашу вёску таксама з боку Хойнікаў – рывін,

думаю, што, можа быць, гэта зпаляшчанае “рабін” ці “равін”, бо не ведаю паходжаньня самога слова; рывінам у нас палохалі малых дзяцей, калі яны ня слухаліся бацькоў, варта было дзіцяці закапрызаваць (па-чаць мазіцца), як маці казала: “зноў упіры прыляцелі (што такое “упіры” – “упыры”?, “вампіры”?) па-сучаснаму думаецца, але, мусіць, не...) вунь рывін ідзе, я цябе зараз яму аддам...” і дзіцё замаўкала ў страху...

рывіна ведалі ўсе, гэта быў сухенькі дзядок-габрэй, які хадзіў па вёс-

цы са звычайнай гаспадарчай сеткай, у якой ляжалі дзеве-тры жывыя куры са зьвязанымі шнурком нагамі і крыльлем, чаму ён хадзіў, што хацеў – ня ведаю, трэба распытаць пра тое старэйшых за мяне, але памятаю, як заціхалі мае малодшыя сёстры, калі мама казала: “а ну перастаньце ныць і мазіцца... вунь рывін ідзе... я...” – далей можна было не працягваць: у хаце ўсталёўвалася цішыня;

сам я ня памятаю ўжо ці баяўся рывіна, але тое, што не любіў яго, помню дакладна,

дык вось, старац з ліраю ўваходзіў у вёску з боку Хойнікаў, а нашая хата стаяла ў адваротным канцы, і, памятаю, пакуль лірнік, не мінаючы ніводнага двара, дабрыдаў да нашага (можна, ужо назаўтра ці паслязаўтра, начуючы ў таго гаспадара, дзе засьпяваў яго вечар), усе ўжо даўно ведалі, што ён “старцуе” і чакалі яго, загадзя рыхтуючы нейкі пачастунак,

давалі, хто што мог: сухары – найчасьцей, яйкі, а той-сёй і дробныя грошы; старац нічым ня грэбаваў, браў усё, складваў у вялікую торбушаньку, што вісела на баку, ці перадаваў сваёй жонцы, якая ўся была абчапляная торбамі ды торбачкамі; я дзіўлюся цяпер, здаецца, воза ніякога ў іх не было, і як яны насілі ўсё сабранае ў вялікай, хатаў на пяцьсот, вёсцы, ня ведаю, бо да нас у той дзень яны пабывалі ўжо мо ў сотні селішчаў... але – старац заходзіў у наш двор, спыняўся перад апошнім ад вуліцы вакном хаты... я разглядваў яго з-за фіранкі: гэта быў даволі высокі і мажны мужчына ў не старым яшчэ зашмальцаваным кажуху, бяз шапкі, даўгія, даўно ня мытыя валасы зьбіліся ў рэдкія пасмы і зьліпліся так цесна, што нават вецер ня мог іх паварушыць, галава ягоная, як і ва ўсіх сьляпых, горда трымалася на шыі – гэткую ўяўную годнасьць давала яе відочная маларухомасьць і... непатрэбнасьць той рухомасьці... вочы былі заплюшчаныя, а калі павекі падымаліся, то пад імі былі відаць страшныя, зацягнутыя белым туманам, вочныя яблыкі бяз зрэнак... рукі з шырока растапыранымі пальцамі, шукалі ліру, што вісела на жываце: вось грабае правая рука па ручцы інструменту, чапляецца-знаходзіць яе і пачынае круціць... гучыць дзіўная, аднастайная тужлівая мелодыя – цягуча-плакучая, жаласная, як крык журавоў увосень, як разьвітаньне з жыцьцём, як голас з магілы... і тут старац-лірнік раптам пачынае сьпяваць сваім прастуджаным, скрыпучым, сарваным, старэчым мужчынскім голасам... кроў ледзянее ў жылах, дзеці ціснуцца да бацькоў (ня ведаю, што адчувалі пры гэтым дарослыя), мая бабуля, так, звычайна, бабуля, а ня маці, сьпяшаючыся, ці не таму, каб хутчэй абарваць гэтую замагільную песьню, хуценька выбягае з хаты і, чапляючы ў цёмных сенцах нейкае вядро (пранізьлівы металёвы грукат дапаўняе жахам музыку і песьню), выходзіць на ганак і падае старчысе (невысокай, шырокай у поясе бабе з невыразным, незапамінальным тварам-маскаю) тое, што даўно, яшчэ ўчора, падрыхтавана... старчыха кланяецца і адначасова спрактыкаваным рухам засоўвае ў торбу дарунак, потым кладзе руку на плячо старцу – ліра замаўкае, абрываецца на паўслове песьня, старац і старчыха павольна паварочваюцца і марудна-марудна, гэтаксама, як уваходзілі ў двор, рушаць-рухаюцца да кварткі, ідуць доўга-доўга і, нарэшце, усе ў хаце выдыхваюць сьцятае ў грудзях паветра – выйшлі... весела пераглядаюцца: галоўная за гэты восеньскі

(вясновы) дзень падзея адбылася; і хоць у саміх ня дужа багаты стол, але яны, бачыш, могуць дапамагчы іншаму чалавеку, які і гэтага ня мае... так думалася ўсім – спакойна і добра, хоць і ведалі людзі – перадаваліся чуткі з вёскі ў вёску стоеным паўшэпам – што гэты старац-лірнік ці ня самы багаты на той час у навакольлі чалавек, і ён заўсёды, нават у самы вялікі голад, мае што паставіць на стол, у адрозьненне ад тых, хто аддаваў яму мо і апошняе... казалі, што ў яго дома стаіць некалькі цэбраў, напоўненых меднымі (жоўтымі) і – асобна – срэбнымі (белымі) капейкамі-манетамі...

ня памятаю, ня ведаю, неяк не заўважыў, калі так сталася, але з пэўнага часу старац-лірнік перастаў хадзіць па дварах і зьбіраць міласьціню; ці ён памёр, ці, нарэшце, апамяталіся і забаранілі яму рабіць гэта камуністы, ці адправілі яго куды ў дом састарэлых...

яшчэ праз нейкі час ня стаў зьяўляцца ў вёсцы і рывін;

жыды-каравачнікі пратрымаліся найдаўжэй, памятаю, нат напрыканцы сямідзясятых зьбіралі яны, скуплялі рызьзё і металалом, абменьвалі на сьвістулькі ды цукровыя пеўнікі: чырвоныя і жоўтыя...

але і іх ужо даўно няма...

цяпер, калі я бываю ў роднай вёсцы, раніцай мяне звычайна будзіць ня крык пеўня, ня воклічы пастухоў і рыканьне кароваў, што выганяюцца на пашу (амаль не трымаюць іх пенсіянеры-вяскоўцы, купляюць малако ў краме, з васьмідзiesiąці кароваў, што былі ў статку на нашай вуліцы, засталася дзьве ў маладых сем'ях...), а пранізьлівы, настойлівы сігнал аўтамашыны, ён набліжаецца, узмацняецца; машына, звычайна, мікрааўтобус, праязджае паўз вокны хаты і голас яе, і гук рухавіка, пачынаюць аддаляцца... гэта сучасныя “жыды-каравачнікі” ці “карабейнікі”-прадпрымальнікі, што вязуць у вёску старэнькім бабулькам (спрацаваныя дзяды адыходзяць раней), якім цяжка пайсьці ў цэнтр вёскі да крамаў, усё, што трэба для жыцьця: хлеб, алей, муку, цукар, соль, рыбу, каўбасу, макароны...

але іх, зразумела ж, ужо не цікавяць сухары, куры ды рызьзё-караўкі, ім трэба толькі грошы

«ВОЛЬНАСЬЦЬ»

празьмерная свабода разбэшчвае, – сказаў мне мой дальні сябар, – вось быў такі прыклад:

сонца схавалася за даляглядам, а стог сена яшчэ не дагарэў і асьвятляў сабою цені дрэваў

сьпякотна – жарка, млосна побач

пчолкі маглі б з той травы, што сенам стала, так і не ўздаваўшы кветак – мёду лугавога наносіць, ды ня лёс, бачыце

дзяўчына ішла па атаве, што пасьпела падняцца пад сенам, ды раптам упала: бярыце мяне! але побач – нікога няма, толькі стагі, стагі, і адзін гарыць ужо, асьвятляе сабой навакольле

а вы кажаце: свабода; якая ў задніцу свабода, калі ты адна, і нясьцерпна хочацца патра...тра...тра... тра... – ажно ногі не ідуць, ды няма з кім... дык навошта такая свабода?

ці яшчэ такі вось быў прыклад:

ішоў лугам хлопец, бачыць – ляжыць дзеўка, ногі раскінула, дык ён і падпаліў яшчэ адзін стог сена, каб яе здзівіць...

і яшчэ сказаў мне мой сябар: свабода лёгка ператвараецца ў няволю, а там і ў турму, асабліва, калі яе, свабоды, замала, і нехта ня ўмее ёю карыстацца

ці ня так?

бо – быў і гэтакі прыклад:

міліцыянты ехалі лугам незадаволеныя сабою: дзень сканчаецца, а ў роце яшчэ ні граму і ні каліва не было, бачаць – гарыць сена, а непадалёку дзяўчына ляжыць, ногі раскінула

абрадаваліся міліцыянты і падпалілі яшчэ адзін стог: усё роўна на згвалтаваную дзеўку сьпішацца

такім вось быў канец гэтай сельскай ідыліі, у якой не было пачатку, бо цытата сябрава тая ня ёсьць пачатак, а ёсьць канец – мараль, так бы мовіць...

РАЗЬВІТ...»

няхай Вам сьпяваюць птушкі – толькі пярэстыя, няхай Вам грае барабан – худы, як бубен, няхай для Вас танчыць тая дрогкая кабец-інка... а мне нічога ня трэба, я нічога не хачу ні ад Вас, ні ад гэтага сьвету, ні нават ад жанчынаў, якія адная толькі радасьць на гэтай зямлі, у гэтым жыцьці і ў жыцьці ўвогуле (так кажу я цяпер, бо мужчына, а калі б быў жанчынаю, казаў бы тое самае, толькі наадварот: мужчыны адная радасьць на гэтай зямлі... і гэта ёсьць ня нейкае адкрыцьцё, а звыклая праўда, якую ніхто заўважаць ня хоча, альбо прызнацца саромеецца); я нажыўся;

я наглядзеўся – набачыўся;

і я ведаю ўжо, што нічога новага тут не было і ня будзе, што сьвет гэты тысячу, мільён, мільярд разоў пракляты так, што не адмыцца, не ачысьціцца і праз сто, і праз тысячу, і праз мільён гадоў...

мне нічога не шкада, я ні пра што не шкадую – хіба толькі аб тым, што не пакінуў Вас у дзяцінстве, тады б мне ўвогуле не было б пра што згадваць, апроч летняга ранку – роснага, шчырага – і сябе ў сакавітым, ломкім бульбоўніку, ля куста амаль сьпелага калючага, але такога смачнага, агрэсту... пад яблыняй: яблык і яшчэ зеленаватыя, але ўжо салодкія, сакавітыя, асабліва паданкі, што ляжаць тут, пад нагамі, у бульбоўніку...

больш нічога ня трэба згадваць, ня варта...

бо больш нічога значнага ў гэтым жыцьці Тут не было: адно мітусьня, “суэта сует” без перастанку, без перапынку, без прыпынку на тое, каб агледзецца:

агледзімся, дасьць Бог, Там...

так, але – не спадзявайцеся, АдТуль лепш не азірацца, Там можна хіба чакаць каго-небудзь з тых, хто памятаецца, і каго Адтуль шкада Тут;

зрэшты, што казаць: мы ўжо ўсе Там, і тыя, хто быў, і тыя, хто ёсьць, і тыя, хто будзе; і Там няма часу, няма мінулага і будучыні, Там ёсьць

толькі цяпер, а гэта значыць, што няма нічога: ні цела, ні душы, а толькі ўсьведамленьне сябе, як часьцінкі, частачкі чагосьці вялізнага, незразумелага, неспазнанага... гэтак напачатку – я тое ведаю, бо быў Там колькі хвіляў, а што далей – пакуль нават не здагадваюся, і ніхто мне пра тое ніколі нічога не сказаў, і не хачу я фантазіраваць, выдумляць нешта такое, чаго выдумаць нельга: ня варта, усяму свой час, як кажуць чалавекі – пажывем-пабачым...

“пабачым” – яшчэ адное добрае слова, якое не абавязвае да нічога, якое нічога не тлумачыць і не азначае, хоць бы таму, што чым пабачым і што, калі нічога няма...

мне проста, здаецца, што ўвальнемся мы ў нешта вялізнае, бясконцае, дзе кожны адчуе сябе кропкай у прасторы, кропкай, якой няма, ёсьць дух – няма цела, але што такое дух? хто ведае? хто бачыў? хто патлумачыць? кропкі няма, цела няма, але мы ёсьць, існуем, думаем, перамяшчаемся ў прасторы, рухаемся, значыць, жывем, дакладней, працягваем жыць...

вельмі хочацца, каб так і было, хоць і не ўяўляю – навошта? дзеля чаго? Тут – усё зразумела, а Там...

і разам з тым – мяне не пакідае адчуваньне, што я ўжо быў Тут, і не аднойчы...

і што – яшчэ буду... пад рознымі імёнамі, з рознымі тварамі...

але я ніколі яшчэ так не прырастаў да той зямлі, на якой жыў, як да гэтай, на якой жыву цяпер; ніколі яшчэ так не балела мне за тую зямлю (і за яе будучыню), на якую мяне часова закінуў лёс, і ніколі гэтак, як цяпер, не хацелася мне нешта зрабіць дзеля яе, каб зьмяніць раз і назаўсёды несправядлівасьць, што перасьледуе гэтую зямлю і яе народ, якому належу цяпер і я...

раней я мог ахвяраваць сабою толькі дзеля сябе, ну, мажліва, яшчэ дзеля блізкіх (часова-блізкіх) мне людзей, да якіх я прывык, але мне абсалютна ўсё-роўна было, дзе я жыву і як называецца тая мясьціна, на якой я жыву: Партугалія, Гана, Кітай, Эквадор, Японія, Ізраіль (называю першае, што прыходзіць у галаву, хоць хочацца верыць, што – невыпадкова, хоць хочацца спрачацца з самім сабою і ўсе краіны, апроч Партугаліі, называць іншымі імёнамі, больш старымі і, можа, нікому сёння невядомымі),

а тут раптам – закаханасьць і жаданьне ня проста паўплываць, а дапамагчы, і ня проста дапамагчы, а зьмяніць нешта...

вядома ж, да лепшага,

бо колькі можна кожнаму, хто прыходзіць сюды, пакутаваць...

хочацца пачаць зьмены з гэтай зямлі, каб урэшце сталася лепей на ўсёй планеце Зямля, і тады б ня трэба было нам зноў і зноў вяртацца АдТуль сюды...

